

# ROLUL SIMBOLULUI ÎN EDUCAȚIA PENTRU VALORI ȘI LIBERTĂȚILE INDIVIDUALE LA GEORGE F. MCLEAN

**Drd. Emanuel SĂLĂGEAN**

*Universitatea din București, Romania*

*emanualsalagean@hotmail.com*

---

**ABSTRACT:** *The role of symbols in education for individual values and freedoms by George F. McLean.*

The role of the symbol is vital in the process of knowledge and education that has in attention the transmission of values and the awareness of individual freedom and rights. To show why the symbol is important in education for values and individual freedom for George F. McLean, we will first present some reasons in favour of (1) reaffirming the value of the symbol for avoiding individualism and extremism, then we will show some (2) universal pedagogical implications of the symbol, after we will refer to (3) the historical significance of the symbol and its value for education, and finally we will bring to attention (4) the importance of symbolic thinking for education in the spirit of universal values and individual freedom.

**Keywords:** *symbol, education, knowledge, values, individualism, freedom.*

---

Simbolul este indispensabil în procesul cunoașterii și al educației pentru că are o funcție metafizică și cosmologică. Pe lângă semnificațiile publice la care face trimitere, acesta oferă o viziune liberă și personală asupra existenței. Fiind caracterizat de unele aspecte specifice impune o logică particulară lipsită de concepte, dar care face trimitere la o înțelegere intuitivă a sensului primar al existenței sau a vieții, și păstrează ființa umană într-o relație de colaborare pentru împlinirea acestui obiectiv. Totodată, simbolul are valoare pedagogică prin conținutul de semnificații care oferă interpretări individuale, dar care fac trimitere la contexte comunitare. În acest fel simbolul reușește să unifice diferite planuri ale reperelor existențiale în timp și/sau spațiu, reușind astfel să tranșeandă istoria. În consecință, acesta reușește chiar să devină un instrument prin care se pot interpreta anumite eveni-

mente sau se pot identifica anumite locuri. Mai mult, experiența arată că în acest demers hermeneutic și educativ se poate ajunge la o coincidență de sensuri, ceea ce explică faptul că există unele căutări comune și specifice ființei umane, dar trebuie să facem precizarea că aceste căutări sunt exprimate în forme foarte diferite și specifice fiecărei culturi sau religii.

Aici putem observa o altă funcție importantă pe care o are simbolul, aceea de a păstra ceea ce este diferit și eterogen, evitând tendința spre uniformitate și globalizare mai ales în contexte în care se afirmă anumite idei extremiste. Această caracteristică a simbolului este foarte importantă în contextul globalizării, dar mai ales în procesul de educație într-o lume secularizată în care simbolismul cultural sau religios este golit de sens sau este considerat o producție iluzorie a imaginației umane, imaginație care poate fi rezultatul unor procese chimice și biologice cu singurul scop de autoconservare și supraviețuire.<sup>1</sup> Simbolul rămâne în afara creației umane pentru că îi este dat, oarecum impus de afară sau chiar în relație cu momente de revelație, și de aceea precede sau poate succeda experiența cunoașterii. Prin urmare, strategiile și metodele educaționale din prezent pot să valorizeze potențialul pe care îl are simbolul pentru a putea deschide viziunea despre lume și viață a copiilor și a tinerilor, într-un context al globalizării și afirmării persoanelor individuale sau a grupurilor minoritare, globalizare care nu poate anula relația care există între individ și comunitate, pe de-o parte și între ființa umană și natură, pe de altă parte.

La acest aspect se referă și M. Eliade când afirmă că „fenomenul original ca structură fundamentală, ultimă, se găsește atât în conștiința umană cât și în substanța cosmică a naturii”<sup>2</sup>, realitate care nu se referă la un act de cunoaștere logică sau ontologică, ci ne arată o limită umană și faptul că omul este în lume sau în real. Această perspectivă calitativă despre ex-

---

1 În una dintre cărțile sale Yuval Noah Harari exprimă o idee care devine tot mai populară într-o lumea a progresului economic și a bunăstării în spațiul sublinar, cum că dorința de fericire este un rezultat al iluziilor pe care și le face omul. De aceea, el susține că nu este corect să facem diferență între aspirațiile la o viață veșnică și fericită a oamenilor din perioada medievală și promisiunile liberalismului capitalist de o viață mai bună, pentru că ambele idei sunt rezultatul gândirii. Vezi Yuval Noah Harari, *O scurtă istorie a omenirii*, (traducere: Adrian Șerban), București, Polirom, 2017, pp. 316-333. Totuși, așa cum am amintit, simbolul nu este un produs al rațiunii, așa cum sunt ideologiile sau promisiunile politice care se vor a fi garanții pentru o lume mai bună. Simbolul este situat în afara minții și se cere acceptat cu ajutorul unei gândiri simbolice care lărgeste orizontul cunoașterii și al înțelepciunii.

2 Wilhelm Dancă, *Definitio sacri*, Iași, Ars Longa, 1998, p. 174.

periența de viață arată o dată în plus că rolul epistemologic al simbolului și al fenomenului originar se exprimă prin amintire, recunoaștere, semnificație și înțelegere, ceea ce implică o trăire intuitiv simbolică a situațiilor de viață raportată la trecut sau viitor și nu atât cantitativă și secvențială (fără raportare la trecut sau viitor) după standardele societății actuale. Căutarea epistemologică și descrierea realității care țin cont de rolul simbolului realizează o imagine despre real în totalitatea lui păstrând atât funcția exterioară a simbolului de a realiza o relație cu trecutul și viitorul, cât și rolul de a oferi o invitație la interiorizare a ființei umane pentru a înțelege sensul sau destinul vieții, realizând astfel o orientare pentru conștiință. Cunoașterea care nu ține cont de această interiorizare a căutării după împlinire în viață, rămâne doar într-un raport temporar care este exterior ființei umane.

Pentru a arăta rolul simbolului în educația pentru valori și libertățile individuale la George F. McLean, în acest articol vom prezenta mai întâi câteva motive în favoarea (1) reafirmării valorii simbolului pentru evitarea individualismului și extremismului, apoi vom arăta câteva (2) implicații pedagogice universale ale simbolului, după care ne vom referi la (3) semnificația istorică a simbolului și valoarea ei pentru educație, iar în final vom aduce în atenție (4) importanța gândirii de tip simbolic pentru educația în spiritul valorilor universale și a libertăților individuale.

## **1. Reafirmarea valorii simbolului pentru evitarea individualismului și extremismului**

Unul dintre motivele pentru care McLean insistă pe valoarea simbolului în experiența educațională este pentru a explica și exemplifica modul în care cunoașterea calitativă sau morală (pe care trebuie să se bazeze cunoașterea științifică), se realizează și se transmite de la o generație la alta prin reîntoarcere, reinterpretare, reluare și descoperirea de noi semnificații în noul context dat, pentru a nu pierde ceea ce este vital existenței umane. Fără această întoarcere la ceea ce oferă calitate vieții, ne putem întreba cu oarecare îngrijorare: ce vom face cu descoperirile viitoare? În ce măsură cunoștințele noi ne vor ajuta să respectăm drepturile și libertățile individuale? André Malraux surprinde acest blocaj dintre progresul cunoașterii obiective și necesitatea unei perspective mai largi a interacțiunii sociale pe valori și calitatea vieții, când se întreabă cu cinism: „De ce să cucerești Luna, dacă e doar ca să te sinucizi

pe ea?”<sup>3</sup> Preocuparea lui Malraux este tocmai pentru ceea ce riscă să piardă omul modern atunci când din orizontul preocupărilor sale lipsește interesul pentru ceea ce rămâne de la o generație la alta, „lucrurile cele mai înalte” (τα μέγιστα-*tà mégistra*), cum le numea Platon sau „lucrurile cele mai de preț” (το τιμιώτατον-*tò timiôtaton*) cum erau pentru Plotin.<sup>4</sup>

McLean susține această perspectivă și arată că omul poate fi privit ca un simbol pentru a face trimitere la o analogie cu Cel care este arhitectul creației<sup>5</sup>. Imaginea este împrumutată de la Toma de Aquino care consideră că există o anumită scală prin care se poate considera că ceva este mai potrivit pentru a reprezenta altceva. Acesta este un motiv pentru care McLean dorește să păstreze viziunea simbolică prin care *Homo religiosus* poate deveni *Homo symbolicus* pentru că simbolul exprimă foarte clar dorința omului pentru transcendent și totodată confirmă existența unei experiențe colective a unei alterități multiculturale și interreligioase. De aceea, hermeneutica are rolul de a descoperi noi sensuri simbolice și prin metode educaționale eficiente să le reintegreze cu noi și mai bogate semnificații. Acest demers este foarte important pentru că istoria este reversibilă în natura ei (istoria se repetă), dar cu alți oameni și alte evenimente, și cu atât mai mult experiențele simbolice care oferă o reversibilitate pedagogică plină de semnificații care oferă posibilitatea transcenderii realității empirice și proiectarea dincolo de istorie, pentru ca oamenii să învețe din experiențele trecute.

Pierderea valorii simbolului este deplânsă și de M. Eliade care spune că atunci

„când libertatea ajunge libertinaj și omul caută sensul unei forme (normă, instituție, simbol) în nivelele joase, subumane (freudism, pozitivism etc) – asistăm la o cumplită confuzie de planuri, care conduce, în cel mai bun caz, la un baroc spiritual.”<sup>6</sup>

3 André Malraux, *L'Actualité*, în Horia Roman Patapievici, *Partea nevăzută decide totul*, București, Humanitas, 2015, p. 130.

4 *Idem*, p. 137. Este surprinzător că în ciuda progresului științific realizat de omul modern în ultimele decenii s-au scris foarte multe cărți despre fericire, ceea ce poate fi o dovadă că în ciuda realizărilor exterioare omul contemporan nu este împlinit și caută cu disperare uneori un sens în viață.

5 Vezi George F. McLean, *Ways to God, Personal and Social at the Turn of Millennia: The Iqbal Lecture*, Lahore, Washington, DC: The Council for Research in Values and Philosophy, 1999, p. 154 unde autorul arată că prin această imagine simbolică viața omului „devine o proclamare a înțelepciunii, puterii și a providenței lui Dumnezeu”

6 M. Eliade, *Fragmentarium*, în *Drumul spre centru*, București, Univers, 1991, p. 151.

De aceea, McLean folosește simbolul nu doar pentru că omul are atracție către metafizică și divin, ci mai ales pentru că simbolul conservă și poate exprima (cel mai bine) conținutul de înțelepciune, fapt care confirmă definiția despre om ca *animal symbolicum*, formulare care apare în ultima parte a secolului XVII. Dar, mai mult, McLean susține importanța și necesitatea simbolului mai ales pentru că el consideră omul ca fiind un simbol al Creatorului (Geneza 1:26) - și în acest fel el este garanția că gno-seologia are valoare atunci când există subiect cunoscător. Din perspectivă filosofică această relație este susținută de argumentul că omul, prin natura lui limitată și trecătoare, se raportează permanent la supranatural, divin sau Dumnezeu, indiferent ce denumire se folosește. Prin această abordare, McLean conferă autoritate ființei umane ca individ unic, irepetabil și înzestrat cu rațiune, reafirmă necesitatea universalilor, așează omul acolo unde îi este locul, mai sus de obiect și contracarează tendința spre individualism și extremism:

„persoana umană nu poate fi pur și simplu absorbită sau asimilată de o alta. Fiind atât de completă în sine nu poate fi parte din alta. Ca independent în existență, cineva este distinct de orice altceva. Prin urmare, cineva nu poate fi asumat sau preluat de către nicio altă persoană sau grup atât de mult încât să-și piardă identitatea.”<sup>7</sup>

## 2. Implicații pedagogie universale ale simbolului

Această relația simbolică ilustrată în raportul dintre ființa umană și Creator a fost prezentă în multe culturi arhaice, s-a transferat în perioada creștină și s-a păstrat un timp și la începutul modernității, până când simboलिști de la sfârșitul secolului al XVIII-lea au transformat simbolul ca scop în sine. Ceea ce s-a întâmplat în secolul următor, când a început să se considere că simbolul are valoare numai pentru sine, este un rezultat direct al acestei atitudini de a reduce transcendentul la transcendental și izolarea omului în imanență.<sup>8</sup> Din fericire, pe la mijlocul secolului al XX-lea situația se schim-

7 Vezi George McLean, *Beyond Modernity: The Recovery of Person and Community in Global Times, Lectures in China and Vietnam* The Council for Research in Values and Philosophy, Washington D.C., 2010, p. 121.

8 Paul Tillich critică în termeni vehemenți această atitudine, mai ales în cartea *Dynamic of Faith* în care are trei capitole despre simbol. Vezi Paul Tillich, *Dynamics of Faith*, New York, Harper & Brothers Publishers, 1957, pp. 41-54. Această abordare l-a inspirat și pe McLean care dedică multe pagini din scrierile sale acestui subiect.

bă, pentru că interesul pentru simbolistică ajunge la apogeu.<sup>9</sup> Acesta este și timpul în care McLean începe să scrie, fiind inspirat de tendințele acestei perioade în care se redescoperă valoarea simbolului.

Simbolismul lui McLean se înscrie în linia simboliştilor care susțin caracterul arhetipal și universal al simbolului, iar pe acest fundament argumentează că unitatea părților nu se realizează logic sau empiric, ci printr-o abordare simbolică și calitativă după formula ontologică parte-întreg. Astfel, simbolul este atât element de întâlniri, cât și mijloc prin care se susține dialogul multicultural și interreligios pentru apropiere, colaborare și descoperirea de noi soluții care să ajute la refacerea fracturii care există între dimensiunea spirituală și cea materială a vieții. Preocuparea față de această temă arată că-tre o solidaritate continuă a omului cu dimensiunea spirituală și zbuciumul neîntrerupt pe care ființa umană îl trăiește în relație cu lumea materială.<sup>10</sup>

Format într-o gândiră tomistă și influențat de Paul Tillich, McLean propune simbolismul ca alternativă la gândirea din modernitatea târzie atât de înclinată spre abstractizare. Pentru gândirea preocupată cu prioritate de conceptualizare, simbolul este indispensabil pentru a putea păstra o viziune liberă, personală, validă și complexă. De fapt, McLean propune ca viziunea simbolică să fie o alternativă pentru viața lipsită de semnificație a omului modern manifestată prin contradicția dintre vizibil și invizibil, libertatea timpului în relație cu limitarea clipei și eternitatea.

Este important de menționat că simbolismul lui McLean nu are semnificații mistice, chiar dacă uneori poate fi interpretat în această cheie, mai ales atunci când amintește de anumite culturi sau comunități preistorice. Simbolismul lui rămâne marcat de un raționalism dialectic care pune în valoare semnificațiile simbolului fără să afecteze natura tainică a elementului ascuns realității imediate prin care arată capacitățile nelimitate ale conștiinței umane. De asemenea, prin cunoașterea simbolică McLean pune în valoare dihotomia dintre imaginea concretă și semnificația ei, semnificația fiind mult mai profundă decât imaginea vizuală. Iar prin referințele pe care

---

9 Wilhelm Dancă în *Definitio Sacri* numește trei factori care au făcut posibilă renașterea interesului pentru simbolism, în special pentru simbolismul religios: (1) descoperirile psihologiei abisale, (2) arta abstractă de la începutul secolului al XX-lea și experiențele poetice ale suprarealiștilor și (3) cercetările etnologilor care studiau societățile primitive, vezi Wilhelm Dancă, *Definitio sacri*, pp. 225-226.

10 Vezi George F. McLean, *Religion and Cooperation between Civilizations*, Washington D.C., The Council for Research in Values and Philosophy, 2000, p. 29.

le face la evenimente istorice, el amintește de actualizarea semnificației în funcție de contextul de viață, dar mai ales de capacitatea simbolului de a uni și a da semnificație experiențelor care nu pot fi exprimate.

Prin urmare, pentru McLean dimensiunea spirituală a omului, care include și cunoașterea prin simbol, este fundamentată pe baze teoretice și metafizice, nu empirice, așa cum consideră cei care susțin metodele reducționiste (pozitivismul, istoricismul și freudismul). Cel mai important aspect pe care trebuie să-l menționăm despre simbol este funcția retorică simultană pe care acesta o are, spre deosebire de vorbire sau scriere unde informația este primită în mod succesiv. Când McLean se referă la simbol, nu are în vedere un simbolism personal care este prezent în lucrările de artă sau în literatură, ci este preocupat de semnificațiile universale ale simbolului, care se pot identifica ușor în toate culturile și care este o sursă de inspirație pentru alte niveluri în care se poate observa, cum sunt mitul, arhitectura, ritualul, iconografia, jocul etc. Argumentul lui McLean în favoarea simbolurilor universale este că ele nu sunt de origine umană ci sunt revelate în sensul că vin dintr-o zonă care trece dincolo de rațiune, zonă pe care am putea sau nu s-o numim „inconștient” și care se pare că face trimitere la o sursă comună.<sup>11</sup> Pentru a evita pericolul ca această experiență să fie considerată irațională sau subiectiv emoțională, McLean încearcă să arate că mitul păstrează simbolurile într-un sistem coerent, ceea ce face ca mitul să aibă un important rol epistemologic și pedagogic pentru că transmite informații despre o cultură, dar mai ales valorile și crezurile acelor oameni.<sup>12</sup>

---

11 Discuția la acest punct poate fi nuanțată din perspectivă creștină pentru că se ridică două întrebări, una legată de sursa revelației pentru simboluri (dacă există simboluri pozitive sau negative – magie albă sau neagră) iar a doua cu privire la posibilitatea ca anumite simboluri să-și schimbe semnificația. De exemplu, crucea devine dintr-un simbol al torturii și al morții un simbol al eliberării și al vieții sau peștele (*Ichthys*) care este considerat un simbol al creștinismului timpuriu, a fost mai întâi un simbol sacru păgân. Grecii și romanii, înainte de perioada creștină, credeau că *Ichthys* era descendentul vechii zeițe Atargatis. (<https://list25.com/25-modern-symbols-that-have-lost-their-original-meaning/>) Dar este valabilă și viceversa, cum susține Paul Tillich că unele simboluri creștine își pierd semnificația și devin semne fără valoare simbolică pentru că nu se mai regăsesc în realitatea reprezentată de simbol. Vezi William L. Rowe, *The Monist*, Vol. 50, No. 4, *Symbol and Myth, Tillich's Theory of Signs and Symbols*, Oxford University Press, October, 1966, pp. 593-610. [www.jstor.org/stable/27901666](http://www.jstor.org/stable/27901666) McLean nu discută despre aceste aspecte, iar dezvoltarea acestei teme poate fi o propunere pentru o cercetare ulterioară.

12 În acest sens McLean vorbește și despre „relații simbolice” care ajută mintea să „dezvolte limbajul, culturi întregi și moduri de viață. De asemenea, o face capabilă să gândească



Valoarea perenă a simbolului este subliniată și de Mircea Eliade care susține că simbolul, mitul și imaginea nu dispar niciodată, chiar dacă sunt mascate, mutilate, sau degradate, pentru că aparțin substanței vieții spirituale.<sup>13</sup> În plus, istoricul religiilor susține că gândirea simbolică face parte din natura umană, precede raționamentul discursiv, descoperă unele aspecte ale realității care nu pot fi revelate prin alt mijloc de cunoaștere și chiar fac să apară unele aspecte neștiute ale ființei umane.<sup>14</sup> McLean subscrie la această perspectivă pentru că insistă pe ideea că existența umană are o moștenire culturală care s-a transmis de generații, iar atunci când dorim să înțelegem existența și locul omului în lume este bine să facem un pas înapoi. Astfel, poate să apară o eliberare de schimbările artificiale care s-au întâmplat în ultimele secole care au schimbat modul în care este percepută existența umană și totodată pot fi evitate manifestările individualiste sau extremiste. Întoarcerea la condiția arhaică prin interesul pentru simbol oferă atât o imagine complexă despre ceea ce este omul, dar arată și diferența între el și tot ce face parte din natură. Prin această abordare, McLean dorește să arate că ceea ce este esențial precede existența și rămâne după ce aceasta încetează. O astfel de perspectivă este foarte importantă pentru a putea avea acces la cunoaștere dincolo de formele abstracte propuse de societatea contemporană sau de sistemele educaționale și pentru a stabili relații multiculturale și interreligioase, situație posibilă prin funcția principală a simbolului de a uni (funcție existențială) și de a descoperi (funcție epistemologică), conducând omul dincolo de situațiile de rutină din viață. În viziunea lui McLean este de așteptat ca preocuparea pentru cunoaștere să conducă tocmai spre acest nivel de înțelepciune care arată spre aceste elemente comune și de unitate specifice ființei umane și care pot fi gândite prin structura sintetică a conștiinței.

Modul în care McLean conduce discursul spre acest punct pune în valoare manifestările sintetice ale conștiinței, manifestări care se văd cel mai bine în comunitate. Comunitatea este locul unde sunt cel mai vizibile aceste atitudini pentru că aceasta răspunde nevoii interioare a omului de a ieși din sine spre celălalt și de a trăi o experiență a cunoașterii raționale

---

în termeni de ființă, unitate și adevăr, bunătate și frumusețe.” Vezi George F. McLean, *Ways to God*, p. 29.

13 M. Eliade, *Imagini și simboluri*, (traducere: Alexandra Beldescu), București, Humanitas, 1994, pp. 13-14.

14 *Idem*, p. 15.



sau o experiență emoțională și spirituală, ambele situații având semnificații existențiale. În prezent, nevoia și tendința de a relaționa a ființei umane este speculată în exces de rețelele de socializare care oferă în plus și un context de imitare.

Prin urmare, această abordare ne conduce spre o logică a simbolului, iar pentru că cele mai multe simboluri se găsesc în experiența religioasă McLean este foarte atent la fenomenul religios și modul în care semnificațiile simbolice sunt prezente în cultură sau în structurile mentale. Scrierile poetice la care el face referire sunt câteva dintre argumentele prin care arată că fecunditatea gândirii simbolice se fundamentează pe relația dinamică dintre simbol și semnificație (descoperire-ascundere), raport care păstrează activă abordarea în două planuri ale realității, unul empiric, sensibil și unul metafizic, spiritual. Această perspectivă ne ajută să privim omul nu numai în dimensiunea lui biologică ci și în cea relațională și spirituală, iar a suprima această posibilitate poate duce la pierderea semnificațiilor simbolice pentru însăși condiția umană. Pentru a susține această direcție și a arăta utilitatea simbolului în confruntarea cu individualismul și extremismul, McLean arată că simbolul are și o funcție istorică.

### 3. Semnificația istorică a simbolului și valoarea ei pentru educație

McLean așează în scrierile sale simbolul și istoria într-o relație de complementaritate, pentru că în opinia lui istoria influențează în mod direct viața/existența simbolului iar simbolul conferă istoriei adevărata semnificație, în sensul că reține din trecerea timpului ceea ce poate primi valoare simbolică. Această abordare confirmă ceea ce se știe deja, că termenul de istorie se poate referi atât la trecerea timpului, cât și la totalitatea evenimentelor trecute cu relevanță pentru existența unei persoane sau a unei comunități. Din această perspectivă, McLean aduce în atenție simbolul ca instrument de cunoaștere care oferă o altfel de înțelegere asupra culturii și religiei unei comunități sau civilizații. În scrierile sale arată că istoria poate aduce unele schimbări în comportamentul persoanelor cu privire la modul în care se raportează la simbol, dar aceste schimbări nu pot anula influența/impactul simbolului asupra culturii și cu atât mai puțin semnificațiile acestuia.<sup>15</sup> De

---

15 Vezi George F. McLean, *Unity and harmony, Love and Compassion in Global Times*, Washington, D.C., The Council for Research in Values and Philosophy, 2011, pp. 116-125, capitolul *Estetica la Kant și Confucius* unde el opune o abordare pragmatică

fapt, ceea ce se vede în timp diferit sau ceea ce nu mai are relevanță simbolică este din cauza timpului și a istoriei care erodează sau chiar corupe valorile spiritului și ale vieții, ceea ce face ca semnificațiile simbolului să fie percepute superficial sau chiar uitate.

De aceea, McLean deplânge natura regresivă a progresului tehnic și științific, pentru că în ultimele secole spiritul omului a pierdut experiența metafizică, trăiește tot mai rar sublimul estetic și se mulțumește cu puținul (perenul/limitatul) empiric. Această preocupare pentru concret a condus omul din modernitatea târzie spre degradare prin pierderea sensurilor cosmologice multiple care trebuie înțelese în formulări teoretice și trăite spiritual. Totuși, McLean consideră că în ciuda acestei degradări spirituale, simbolul nu își pierde funcția epistemologic-educativă și nu poate să dispară din ființa umană pentru că majoritatea simbolurilor, fie că se referă la fapte istorice sau culturale, ori la cele care fac referire la cosmologie sau condiția omului în lume, au în vedere lumea ca întreg și natura nesigură și trecătoare a vieții. Iar aceste două preocupări, una ontologică iar cealaltă cosmologică sunt comune tuturor culturilor pentru că fac trimitere la Ultima Preocupare sau Realitatea Ultimă. De aceea, McLean insistă pe această abordare și descrie în lucrările sale modul în care aceste teme fundamentale sunt prezente în cultura creștină, hindusă, musulmană și budistă. Astfel, la McLean raportul dintre simbol și istorie este în favoarea primului pentru că, mai întâi simbolul este factorul care fixează în timp evenimentele cu semnificații, așa cum susține și Clifford Greetz<sup>16</sup>, apoi poate actualiza evenimentele importante pentru comunitate pe care indivizii izolați n-ar fi reușit să le observe în mod conștient, și în final, unifică generații care au trăit în diverse perioade de timp sau aduce împreună comunități din culturi diferite. În plus, McLean este interesat de relația dintre simbol și istorie

---

științific-raționalistă a istoriei variantei cumulative confucianiste care se fundamentează pe armonie și reciprocitate într-un efort social comun. McLean își argumentează această opinie și cu un citat al lui Clifford Greetz în care acesta definește cultura ca „un model de semnificații transmis istoric înglobat în simboluri, un sistem de concepții intenționate exprimate în forme simbolice prin intermediul cărora bărbații comunică, își perpetuează și își dezvoltă cunoștințele și atitudinile față de viață.” Clifford Greetz în George F. McLean, *Unity and Harmony*, p. 131.

16 Vezi Clifford Greetz, *Interpretarea Culturilor*, (traducere: Ciprian Șiualea), Cluj Napoca, Tact, 2014, pp. 121-134, capitolul: „Ethosul, viziunea asupra lumii și analiza simbolurilor sacre.”

pentru că aceasta pune în valoare ființa prin raportul finit-infinit și deschide orizontul cunoașterii din perspectiva ontologică. Astfel, preocuparea pentru această abordează formează o gândire de tip simbolic.

#### **4. Importanța gândirii de tip simbolic pentru educația în spiritul valorilor universale și a libertăților individuale**

Premisa de bază atunci când vorbim despre gândire este că între cunoaștere și înțelepciune există un raport de corelativitate. Dacă se pierde acest echilibru atunci rămânem la ideile greșite din fizica filosofiei clasice sau pierdem dimensiune metafizică și spirituală din gândirea modernă. Așa se explică de ce simbolismul din gândirea clasică și presocratică i se opune reduccionismul și izolaționismul din modernitate și postmodernitate. De fapt, nu se poate pretinde că există gândire validă și completă fără judecăți sau intuiții simbolice, iar lipsa intuițiilor simbolice poate afecta foarte strategiile și metodele pedagogice, precum și recunoașterea valorilor universale și a libertăților individuale.

Din dorința de a evita această situație paradoxală, McLean insistă în lucrările sale asupra gândirii simbolice pentru că în opinia lui aceasta oferă adevărata autonomie prin libertate așezând omul la cel mai complex nivel al existenței sau în ceea ce oferă adevărata realitate și un raport de corelativitate între cunoaștere și înțelepciune. Astfel, această situație în real înseamnă de fapt o libertate care unifică persoana cu alteritatea trecută sau cu cea viitoare, pentru că oferă un sens vieții. McLean este foarte preocupat de tema libertății, dar nu pentru că aceasta are legătură cu voința liberă sau a responsabilitatea de a respecta legile pentru a evita pierderea dreptului de a fi o persoană liberă, ci din perspectiva oportunității pe care o oferă libertatea pentru dezvoltare și progres în unitate. Această unitate nu înseamnă uniformitate, ci o diversitate plurifuncțională de exprimări, dar care au aceeași bază și direcție. De aceea, întrebarea legată de baza unificatoare și direcție, rămâne, pentru că în religie fundamentul este Dumnezeu, în psihologie subconștientul, în știință informația și exemplele ar putea continua. Aceste direcții sunt diferite pentru că în religie direcția este metafizicul, în psihologie liniștea sufletului sau în știință cunoașterea. În plus, aceste orientări pot să se regăsească și la alte domenii, dar la fiecare există o direcție principală care poate fi chiar în opoziție cu alta. Dar chiar dacă există aceste diferențe, McLean nu susține că ceea ce este în lumea sensibilă ar fi în sine

ireal, efemer, nesemnificativ sau relativ, ci privește lumea vizibilă prin rolul ei descriptiv și pedagogic, ca un mijloc prin care se poate ajunge la ceea ce este cu adevărat real.<sup>17</sup>

Ca o alternativă la gândirea simbolică, după perioada modernă s-a dezvoltat gândirea de tip științific prin care se încearcă să se categorisească și să se facă reducții uniformizând, înseriind și anulând natura pluriformă și dinamică a lumii. Atât timp cât gândirea de tip științific acceptă un context multidisciplinar nu vine în contradicție cu viziunea ontologică despre viață din filosofia clasică în care universul era static și neschimbător, ci arată spre imaginea dinamică și în continuă mișcare a universului și a existenței umane. Pentru a rămâne preocupat de armonie și pace, fără să apeleze la reducere și uniformitate, McLean este interesat de modul în care se poate realiza consensul și comuniunea în contextul diferențelor majore și a diversității care trebuie protejată și încurajată. Așadar, înțelegerea dimensiunii metafizice și a întâlnirii într-o experiență comună și simultană, nu are loc prin negarea sau separarea de lumea sensibilă prin descurajarea gândirii de tip științific, ci prin dezvoltarea unei gândiri de tip simbolic fundamentată pe înțelepciune și asumarea realității unei lumi relative și dinamice care poate fi înțeleasă și prin medierea gândirii de tip științific.

Pentru McLean, gândirea de tip simbolic se fundamentează pe relația dintre sacru și Absolut pentru că acestea definesc în mod universal sufletul ființei umane și reprezintă realul realizând o unitate ontologică dincolo de timp și spațiu. Dar, deși sacrul și absolutul își schimbă forma de reprezentare, acestea rămân cu aceeași semnificație, ceea ce îl face pe McLean să fie preocupat să găsească reprezentări contemporane ale sacru-lui care pot fi puse în relație cu alte manifestări arhaice din trecut și din culturi diferite în care pot fi descoperite elemente care se întâlnesc și azi. Pentru a evidenția acest element comun și pierderile care sunt în contextul globalizării secularizate, McLean face dese ori referire în scrierile sale la anumite momente istorice sau schimbări în gândirea umană, dar ceea ce-l interesează cel mai mult este rolul pe care îl are omul în aceste situații pe care poate prea puțin să le influențeze.<sup>18</sup>

---

17 McLean fundamentează relația ființei umane cu realitate invizibilă prin gândirea simbolică printr-un raport pe trei planuri: simțuri externe – totem; simțuri interne – simbol și intelect – gândire filosofică/teologică. Vezi George F. McLean, *Ways to God*, p. 31.

18 Vezi McLean, George F. and Patrick J. Aspell. *Ancient Western Philosophy: The Hellenic Emergence*, Washington D.C., The Council for Research and Values in Philosophy,

Totodată, McLean susține gândirea de tip simbolic prin încurajarea creativității culturale și religioase pentru că aceasta poate trece dincolo de granițele logico-cauzale și poate rămâne activă în relație cu procesul globalizării marcat de o abordare seculară în preocuparea de a găsi soluții la nevoile umanității. Dar pentru reușita acestui demers este esențial dialogul și comunicarea multiculturală sau interreligioasă care este posibil datorită creativității spiritului uman, de aici și marea nevoie ca ființa umană să fie protejată și încurajată la dezvoltare. De aceea, McLean propune o arheologie a gândirii și întoarcerea la gândirea de tip simbolic a omului preocupat de divinitate și metafizică.

Pentru McLean relația dintre gândire și metafizică contează foarte mult din perspectiva implicațiilor asupra creativității. Pierderea preocupării pentru metafizică și implicit pentru noțiuni universale valabile echivalează pentru el cu anularea aspectelor celor mai semnificative pentru lucruri și mai ales pentru om, deoarece aici se vede condiția existențială a ființei umane care caută permanent absolutul prin dorința de a trăi în real. În acest fel McLean explică relația ontologică a omului cu natura, dar și relația de comuniune dintre oameni, relație care nu poate fi anulată de procesul globalizării sub presiunea progresului economic, al pandemiei sau al unei stări de tensiune care poate ajunge chiar la război armat.

Așa cum am amintit, realitatea înseamnă pentru McLean tocmai această experiență existențială de comuniune cu absolutul prin evenimente concrete și relații în care se poate depăși dimensiunea orizontului sensibil, experiență care poate fi trăită prin gândirea de tip simbolic. Această experiență a realului nu ar fi posibilă fără căutarea după divin sau sacru care face parte din structura conștiinței și nu este un rezultat al evoluției ei, dar care poate fi influențat de contextul cultural sau istoric.

În susținerea acestei idei McLean face referire și la filosofia lui Vico în care se insistă asupra faptului că tot ceea ce creează omul este o prelungire a sa prin care se vede că existența umană se construiește în măsura în care omul se creează pe sine și aceasta nu este statică așa cum a fost primită. De aceea, asumarea responsabilității de a crea arată că o viață nu a fost trăită așa cum a fost dată, ci în măsura în care omul s-a creat pe sine însuși, creând ceea ce a realizat prin lucrările sale. Această vocație de creație

este influențată și de dispoziția omului de a-și asuma propriul destin și locul lui în lume. În astfel de momente omul încetează să trăiască în timpul cronologic pentru că existența sa se mută în timpul primordial prin care se poate uni cu cei care trăiesc sau au trăit în alt timp primordial al creației. De aceea, structura mintală a omului arhaic fundamentată pe simbol arată că el caută astfel de momente și trăiește pentru ele deoarece are foarte pregnant în suflet dorința de apartenență și identificarea cu un lanț al existenței continue. În acest sens și istoria capătă semnificații numai în măsura în care un eveniment existențial se repetă pentru a oferi reeditarea unui eveniment trecut și încărcat de resurse pentru creație, dar totodată și apropierea între oameni prin natura cosmologică a acestor evenimente care fac trimitere la începuturile care stau sub semnul intervenției divine. Semnificația cea mai importantă a acestei experiențe de identificare a sinelui prin momentul de creație și experiență existențială cu trecutul și alteritatea este că în acest fel se conservă constant timpul primordial al creației, propria istorie devenind relevantă și integrată în întreg. Această experiență n-ar fi posibilă dacă nu l-ar implica pe om ca ființă totală și nu numai dimensiunea lui creativă.

Astfel, insistând pe existența acestor structuri arhetipale din mintea omului, structuri fundamentate pe simboluri și care s-au păstrat până în secolul al XXI-lea, McLean aduce în atenție manifestările omului contemporan care arată căutarea după real, ceea ce poate fi valorizat pentru dialogul dintre culturi și religii, mai ales între occident și orient. De asemenea, pentru a argumenta fecunditatea și profunzimea gândirii de tip simbolic, McLean pune simbolul și mitul în relație cu literatura și surprinde faptul că anumite teme mitice se regăsesc în creații literare din țări și civilizații diferite.<sup>19</sup> În plus, literatura nu numai că are puterea de a liniști și a oferi siguranță, mai ales când ne referim la literatura sapiențială, dar formează și imaginea despre viitor, inspiră și chiar motivează. De aceea, marile idei ale literaturii reprezintă marile idealuri și aspirații ale ființei umane, precum și

---

19 McLean face referire în lucrările lui la rolul pe care l-a avut literatura în formarea gândirii de tip simbolic. De asemenea, el arată modul în care gândirea omului contemporan păstrează această perspectivă mitică universalistă indiferent de cultură sau religie. McLean amintește de literatura homerică, vezi George F. McLean, *Religion and Culture*, Washington D.C., The Council for Research in Values and Philosophy, 1998, p. 8, indiană, vezi George F. McLean, *Religion and culture*, p. 134; vezi George F. McLean, *Beyond Modernity*, p. 205-208, sau musulmană, vezi George F. McLean, *Ways to God*, p. 203, ca să amintim doar câteva referințe.

cele mai problematice preocupări existențiale. Acesta este un alt argument prin care McLean susține că este puțin probabil ca o societatea să devină independentă de tradiția înțelepciunii și un sistem educațional care să piardă valoarea simbolului, deoarece conținutul sapiențial este consubstanțial oricărei condiții omenești. Mai mult, ceea ce este cel mai surprinzător în societatea contemporană e faptul că în ciuda negării dimensiunii mitice sau metafizice, miturile continuă să creeze și să facă parte din metodele și strategiile educaționale, chiar și atunci când nu mai au autoritate mistică și sunt folosite în contexte cu mai puțin impact decât în literatura filosofică, un exemplu în acest sens fiind industria de film. Chiar am putea spune că multe producții cinematografice de succes au avut impact tocmai pentru că au înțeles că simbolul poate fi folosit ca un mijloc eficient în educație pentru transmiterea valorilor.

## 5. Concluzii

Prin promovarea simbolului, George F. McLean ne arată că strategiile și modelele educaționale de succes pentru evitarea individualismului și extremismului într-o lume tot mai globalizată sunt cele care înțeleg valoarea pedagogică a simbolului și a dimensiunii metafizice. Totodată, simbolul încurajează întâlnirea într-o experiență comună și simultană, fără să evite, să nege sau să stabilească o separare de lumea sensibilă prin descurajarea gândirii de tip științific. De aceea, McLean încurajează dezvoltarea unei gândiri de tip simbolic fundamentată pe înțelepciune și asumarea realității unei lumi relative și dinamice care poate fi înțeleasă și prin medierea gândirii de tip științific.

În contextul actual al creșterii manifestărilor individualiste și extreme, viziunea lui McLean susține gândirea de tip simbolic și metodele educaționale care au în vedere simbolul, prin încurajarea creativității culturale și religioase pentru că aceasta poate trece dincolo de granițele logico-cauzale și poate rămâne activă în relație cu procesul globalizării. Astfel, simbolul poate reprezenta atât un element pentru întâlniri, cât și mijloc prin care se susține dialogul multicultural și interreligios pentru apropiere, colaborare și descoperirea de noi soluții care să ajute la refacerea fracturii care există între dimensiunea spirituală și cea materială a vieții.

În procesul de educare a unei societăți care să promoveze valorile și să evite manifestările individualiste cu caracter extremist, simbolul are un



rol important pentru că acesta are o funcție retoric simultană. Această particularitate îi sporește eficiența spre deosebire de vorbire sau scriere unde informația este primită în mod succesiv.

McLean așează în scrierile sale simbolul și istoria într-o relație de complementaritate, pentru că în opinia lui istoria influențează în mod direct viața/existența simbolului, iar simbolul conferă istoriei adevărata semnificație, în sensul că reține din trecerea timpului ceea ce poate primi valoare simbolică. Această abordare încurajează gândirea simbolică în care ființa umană primește adevărata autonomie prin libertate pentru că este așezată la cel mai complex nivel al existenței sau în ceea ce oferă adevărata realitate, precum și un raport de corelativitate între cunoaștere și înțelepciune. Astfel, această situație în real înseamnă de fapt o libertate care unifică persoana cu alteritatea trecută sau viitoare, pentru că oferă un sens vieții și ferește persoana de manifestări individualiste și extremiste.

## Bibliografie:

### A. Izvoare / Surse:

- DANCĂ, Wilhelm, *Definitio sacri*, Iași, Editura Ars Longa, 1998.
- ELIADE, Mircea, *Fragmentarium*, în *Drumul spre centru*, București, Editura Univers, 1991.
- \_\_\_\_\_, *Imagini și simboluri*, (traducere: Alexandra Beldescu), București, Editura Humanitas, 1994.
- GREETZ, Clifford, *Interpretarea Culturilor*, (traducere: Ciprian Șiualea), Cluj Napoca, Editura Tact, 2014.
- HARARI, Yuval Noah, *O scurtă istorie a omenirii*, (traducere: Adrian Șerban), Iași, Editura Polirom, 2017.
- MCLEAN, F. George, *Beyond Modernity: The Recovery of Person and Community in Global Times, Lectures in China and Vietnam* The Council for Research in Values and Philosophy, Washington D.C., 2010.
- \_\_\_\_\_, *Persons, Peoples and Cultures: Living Together in a Global Age*, The Council for Research in Values and Philosophy, Washington D.C., 2004.
- \_\_\_\_\_, *Reconstruction of the Person: Culture and Metaphysics*, The Council for Research in Values and Philosophy, Washington D.C., 2015.
- \_\_\_\_\_, *Religion and Cooperation between Civilizations*, Washington D.C., The Council for Research in Values and Philosophy, 2000.

- \_\_\_\_\_, *Religion and Culture*, Washington D.C., The Council for Research in Values and Philosophy, 1998.
- \_\_\_\_\_, *Unity and harmony, Love and Compassion in Global Times*, Washington, D.C., The Council for Research in Values and Philosophy, 2011.
- \_\_\_\_\_, *Ways to God, Personal and Social at the Turn of Millennia: The Iqbal Lecture, Lahore*, Washington D.C., The Council for Research in Values and Philosophy, 1999.
- MCLEAN, F. George and ASPELL, J. Patrick, *Ancient Western Philosophy: The Hellenic Emergence*, Washington D.C., The Council for Research and Values in Philosophy, 1997.
- PATAPIEVICI, Horia Roman, *Partea nevăzută decide totul*, București, Editura Humanitas, 2015.
- TILLICH, Paul, *Dynamics of Faith*, New York, Harper & Brothers Publishers, 1957.

#### **B. Surse Web:**

- William L. Rowe, *The Monist*, Vol. 50, No. 4, Symbol and Myth, *Tillich's Theory of Signs and Symbols*, Oxford University Press, October, 1966. [www.jstor.org/stable/27901666](http://www.jstor.org/stable/27901666) (accesat la data de 15.08.2024).